

QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORINING IQTISODIYOTDAGI O'RNI

O'zbekistonda olib borilayotgan keng ko'lamli islohatlar mamlakatda ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga asoslangan demokratik jamiyat qurishga qaratilgan bo'lib, ularning asosiy mahsullaridan biri tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan moliya sektorida qimmatli qog'ozlar bozori hisoblanadi.

Qimmatli qog'ozlar bozoriga tarif berishda O'zbekiston Respublikasining 2015-yil 3-iyunda yangi tahrirda qabul qilingan "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi Qonunining 3-moddasida berilgan tarifni keltirishimiz mumkin, yani: "Qimmatli qog'ozlar bozori deganda yuridik va jismoniy shaxslarning qimmatli qog'ozlarni chiqarish, joylashtirish va ularning muomalasi bilan bog'liq munosabatlari tizimi" ekani keltirib o'tilgan. Albatta, qimmatli qog'ozlar bozori yuqorida keltirilganidek, jismoniy va yuridik shaxslarning qimmatli qog'ozlarni chiqarish, ularning muomalada bo'lishi va so'ndirilishi bilan bog'liq munosabatlari tizimidir. Biz istalgan bozorni olmaylik, har qanday bozorlarning birinchisida kapital yetkazib beruvchilar - bo'sh pul mablag'lariga ega bo'lgan va ularni saqlash hamda ko'paytirishni istovchi yuridik va jismoniy shaxslar, shuningdek, davlat turadi. Ikkinchisida esa - yangi ishlab chiqarishni boshlash, ishlar, xizmatlar ko'rsatish yoki ishlab turgan quvvatlarni zamonaviylashtirish, kengaytirish, qayta ta'mirlash uchun zarur bo'lgan boshlang'ich yoki qo'shimcha kapitalga muhtoj bo'lgan bozor sub'ektlari turadi. Kapitalning iste'molchilari sifatida korxonalar, tashkilotlar, aholi, shuningdek, davlat ham ishtirok etishi mumkin.

Qimmatli qog'ozlar bozori tashkiliy jarayon nuqtai nazaridan quyidagi turlarga bo'linadi:

- qimmatli qog'ozlarning birlamchi bozori
- qimmatli qog'ozlarning ikkilamchi bozori

Qimmatli qog'ozlarning birlamchi bozori – bu qimmatli qog'ozlar emissiyasini va birlamchi joylashtirilishini amalga oshirish, ya'ni qimmatli

qog'ozlarni emitent yoki uning vakili tomonidan dastlabki sarmoyadorga sotish bozoridir. Emitent tomonidan qimmatli qog'ozlarning takroriy chiqarilishi (masalan, ustav fondini oshirish maqsadida) emissiyasi ham birlamchi bozor doirasiga kiradi.

Qimmatli qog'ozlarning ikkilamchi bozori-bu ilgari chiqarilgan va hech bo'lmaganda bir marta harid qilingan qimmatli qog'ozlar oldi-sotdisi (muomilasi) amalga oshiriladigan bozordir. Aynan qimmatli qog'ozlar ikkilamchi bozorining rivojlanish darajasiga qarab, ushbu mamlakatda qimmatli qog'ozlar bozorining taraqqiy etish darajasi to'g'risida mulohaza yuritish mumkin. Ikkilamchi bozorning asosiy ko'rsatkichlaridan biri likvidlilik hisoblanadi. Bozorning likvidliliigi-bu ma'lum vaqt oralig'ida bozor narxlarining kam miqdorda o'zgarib turgani holda qimmatli qog'ozlarning katta qismini yuqori sur'atda aylanishini ta'minlash imkoniyatidir.

Qimmatli qog'ozlar bozorining iqtisodiyotdagi ahamiyatini dolzarbligi (ayni vaqtda) quyidagi muammolarni samarali yechimiga erishish zaruriyatidan kelib chiqadi: xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, ishlab chiqarish sohalarini modernizatsiyalashtirish, industrial va iqtisodiy o'sishning barqarorligini taminlash. Bu kabi muammolarni samarali yechilishi moliya bozorining xavfsizligi va raqobatbardoshliliigi, likvidliliigi va barqarorligi, investitsion jozibadorliliigi va risksizligi darajasini taminlash bilan uzviy bog'liq. Bunda albatta turli tashqi va asosiy ichki omillar tasirini hisobga olish muhim hisoblanadi. Ushbu tasir etadigan omillarni puxta o'rgangan xolda qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatini samarali tashkil etish maqsadga muvofiqdir.